

Practica liturgică a primirii în Biserica Ortodoxă a non-ortodocșilor: evaluări și perspective Probleme liturgice, practice și doctrinare

Pr. Conf. Dr. Dumitru A. VANCA*

Rezumat:

Printre multele probleme ridicate de noul context al societății globalizate, interferențele dintre confesiuni și religii pun sub semnul întrebării o seamă de rituri și practici ale Bisericii Ortodoxe. Între aceste rituri se află și cel care privește re-convertirea ori convertirea celor care doresc să îmbrățișeze credința ortodoxă.

Prezentul studiu, pornind de la radiografia sumară a practicilor și riturilor de revenire/venire la „adevărata credință”, își propune să găsească punctele nevralgice, absolut obligatorii în oricare dintre variantele noi posibile a fi aprobate și impuse de către Sinodul Bisericii Ortodoxe Române. Concluziile acestui studiu sunt că aceste elemente-cheie, în oricare ritual al convertirii vreunui creștin non-ortodox, trebuie să fie:

– *necesitatea a cel puțin două rânduieli diferite*: a) pentru cei cărora li se socotește valid Botezul și care trebuie doar unși cu Sfântul Mir; b) pentru cei cărora li se va considera valid atât Botezul cât și Mirungerea;

– *o listă completă cu confesiunile creștine* care să conțină indicații privind ritul utilizat la convertire;

– *acordul scris din partea ierarhului*;

– *un act solemn public (o abjurare scrisă)*;

– *o perioadă de asceză* (minim trei zile);

– *întreita mărturisire a Simbolului de credință*;

– *obligativitatea împărtășirii euharistice* ca element final al procesului (re) convertirii.

Cuvinte cheie:

convertire, creștini non-ortodocși, Taina Botezului, ritual al convertirii

* Pr. Dr. Dumitru Vanca, conferențiar (Liturgică și Artă creștină) la Facultatea de Teologie în cadrul Universității 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia E-mail: vancadum@yahoo.com.

În contextul globalizării, proces care se desfășoară cu o tot mai accelerată rapiditate, intersectarea confesiunilor și a religiilor naște probleme sociale care depășesc cadrul dialogului teologic specializat. Lumea, dar mai ales informația, circulă cu o repeziciune uimitoare, ceea ce, în sfera credinței (credințelor), face interschimbul mai rapid și mult mai puțin mijlocit de către liderii spirituali ai comunităților care, față de secolele trecute, par să aibă atât o autoritate, cât și un rol diminuat în impunerea cadrelor. În plus, migrațiile etnice, favorizate de noul context european și mondial, au determinat și migrații confesionale și religioase. Astfel, amestecarea credințelor, mai ales ca urmare a căsătoriilor mixte¹, devine o problemă cu implicații mult mai variate și mai complexe față de trecut, când fenomenul era limitat, iar rezistența confesiunilor concurente mult mai mare. Secularizarea, și implicit diminuarea conștiinței confesionale, determină erodarea acestei rezistențe, iar pe acest fond, tot mai multe cercuri (în special cu o pronunțată orientare laică) clamează dreptul la liberă alegere, denunțând intoleranța Bisericilor față de probleme morale, doctrinare, etice etc. Descoperirile tehnologice ale secolului al XX-lea au grăbit acest proces, fapt care a dus, concomitent, la apariția pe agenda întâlnirilor inter-ortodoxe și interconfesionale a problemelor de genul *ospitalitatea euharistică, recunoașterea tainelor și validitatea lor* (în special a botezului, cununiei și hirotoniilor).

Prezentul material este provocat de o recentă dezbatere din cadrul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române cu privire la propunerea unei noi *Rânduielei a primirii la Ortodoxie*², motivată, cel mai probabil, de dispariția acestei rânduielei din ultimele ediții ale *Molitfelnicului românesc*³, ceea ce determină din partea preoților o lipsă de cunoaștere a procedurilor în astfel de situații. Limitele prezentului studiu sunt date de însăși tema pe care o urmărim: *o posibilă rânduială (nouă) a primirii la Ortodoxie*. Din acest motiv vom urmări evoluția rânduielei (rânduielelor) așa cum apar în textele liturgice ori în hotărârile sinoadelor până la apariția tiparului, după care ne vom concentra atenția asupra aceluiași rânduielei reflectate în cărțile de cult românești. În cele din urmă vom încheia cu o evaluare personală și sugestiile noastre pe marginea acestui subiect.

¹ Problema căsătoriilor mixte a fost semnalată de Dragomir Demetrescu în prima Conferință Pan-ortodoxă de la Constantinopol (10 mai-8 iunie 1923). A se vedea Daniel Benga, „Prezența Bisericii ortodoxe Române în context panortodox”, în vol. *Autocefalie și Comuniune*, Ed. Basilica, București, 2010, p. 236.

² Textul, alcătuit de PS Ioachim Băcăuanul, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, a fost înaintat eparhiilor spre analiză (adresa cu nr. 308 din 21.02.2011 a Arhiepiscopiei de Alba Iulia).

³ Doar ediția din 1992 mai conține „Rânduiala Primirii la Ortodoxie a celor de alte credințe”, fiind însă absentă din toate edițiile succesive. (*Molitfelnic*, Ed. IBMBOR, București, 1992 [ed. a V-a], p. 659-702).

Practica liturgică a Bisericii Ortodoxe cu privire la primirea ereticilor în primul mileniu

Problema primirii în Biserica Ortodoxă a celor deja botezați sub o formă sau alta este, după cum se știe, o problemă născută odată cu schismele și ereziile. În ciuda faptului că se regăsește între preocupările unor cunoscuți Părinți ai Bisericii și a fost dezbătută în cadrul unor sinoade ecumenice și locale care au luat hotărâri în acest sens⁴, chestiunea recunoașterii tainelor non-ortodocșilor – în special Botezul, Mirungerea și Hirotonia – a rămas o chestiune care este „negociată” și azi la nivelul Bisericilor locale⁵. Problemă majoră, deloc de neglijat, chestiunea primirii non-ortodocșilor în Biserică rămâne o temă în dezbatere, aflată pe agenda veșnic așteptatului sinod pan-ortodox, problemă care continuă să-și găsească rezolvarea în funcție de modul în care Bisericile locale înțeleg să aplice „principiul iconomiei”⁶. De la acrivia invalidării oricărui act sacramental din-afara Bisericii, până la recunoașterea tuturor lucrărilor sacramentale, plaja modalităților de primire a non-ortodocșilor a suferit modificări nu numai de la o Biserică la alta, ci, uneori, chiar în sânul aceleiași Biserici, în perioade diferite de timp⁷.

⁴ Problema primirii/recunoașterii Botezului ori a altor Taine săvârșite în afara Bisericii a fost reglementată prin canoanele 46, 47, 49, 50, 68 Ap.; 8, 19 Sin. I Ec.; 7 Sin. II Ec.; 84, 95 Trulan; 7, 8, 32 Laodiceea; 48, 72 Cartagina; 1, 47 Vasile cel Mare (ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/Teologie%28Bogoslovie%29/Canoanele_Bisericii_Ortodoxe - accesat 31.05.2011).

⁵ Spre exemplu, Muntele Athos, pe temeiul Hotărârii Patriarhilor Orientali din 1755 (vezi infra), consideră ne-validă orice taină administrată în afara Bisericii Ortodoxe. În schimb, Biserica Rusiei a instituit recent o comisie care trebuie să propună un nou mod de primire a non-ortodocșilor (cf. <http://www.patriarchia.ru/db/text/1433568.html> - accesat la 1.06.2011); de asemenea, episcopatul ortodox rus din America, pe lângă practicarea recunoașterii iconomice a botezului, a avansat și o formulă liturgică de primire a clerului cu preoție sacramentală recunoscută. (A se vedea circulara *The Reception of Heretic Laity and Clergy into the Orthodox Church* a episcopului Tikhon (Fitzgerald) de San Francisco and the West [*Letter of Instructions #10*], http://www.orthodoxresearchinstitute.org/articles/liturgics/tikhon_reception_heretics.htm - accesat în 1.06.2011). Pentru un punct de vedere privind recunoașterea hirotoniilor între bisericile creștine, în special cea cu privire la hirotoniile anglicane se poate consulta: [Vintilescu, Petre], „Biserica Ortodoxă și hirotoniile anglicane. Posibilitatea recunoașterii validității lor”, în *Orthodoxia*, nr. 1/1949 (I), p. 91-112.

⁶ Pentru lămurirea acestui principiu aplicat de nenumărate ori în istoria Bisericii, a se vedea: Dumitru Stăniloae, „Iconomia în Biserica Ortodoxă”, în *Orthodoxia*, nr. 2/1957 (IX), p. 153-186; Dumitru Stăniloae, „Iconomia dumnezeiască, temei al iconomiei bisericești”, în *Orthodoxia*, nr. 1/1969 (XXI), p. 3-24; Isidor Todoran, „Principiul iconomiei din punct de vedere dogmatic”, în *Studii Teologice*, nr. 3-4/1955 (VII).

⁷ Disputa privind primirea non-ortodocșilor debutează cu principiul Sfântului Ciprian – „extra ecclesia nulla salus” – care refuză inițial botezul și tainele săvârșite în afara Bisericii. Conform acestui principiu, în secolul al IV-lea Bisericile din Asia Mică, Egipt și nordul Africii nu recunosc niciun botez și-i rebotează pe cei întorși la Biserică. În schimb Roma și diocesele occidentale recunosc botezul acestora. Sinodul I Ecumenic, analizând această problemă, distinge între erezia unora

Pr. Conf. Dr. Dumitru A. Vanca

Aceste poziții diferite au născut, cum e și firesc, grade diferite de recunoaștere a „harului sacramental”, implicit de validare a lucrărilor liturgice efectuate de non-ortodocși. Astfel s-a ajuns să avem diferite rânduiri de primire la Ortodoxie a eterodocșilor, a schismaticilor ori a ereticilor, Biserica Ortodoxă dorind astfel să pună în evidență gradul de îndepărtare a acestora de credința adevărată a Bisericii⁸. Dacă aspectele formale, cele care țin de apă, întreita afundare, ori formulele rostite cu această ocazie ar putea fi conciliate, cele care țin de esența tainei⁹, a conținutului doctrinar și harismatic sunt probleme imposibil de negociat, care vor păstra veșnic un prag între diferitele confesiuni. În fapt nu aceste lucruri ne deosebesc?

și a altora. Astfel, acceptă botezul novațienilor (can. 8), dar refuză botezul adeptilor lui Paul de Samosata (can 18). Mergând pe acest principiu al corespondenței dintre doctrina profesată anterior și gradul de recunoaștere al validității botezului, Sinodul II Ecumenic (can. 7) introduce, pe lângă recunoașterea botezului unora (arieni, macedoneni, sabatieni, novațieni, quartodecimani, apolinariști), obligativitatea ungerii cu Sf. Mir; alți eretici însă, în special cei care nu recunosc Treimea și care botează cu o singură afundare (montaniștii, sabelienii), trebuiesc rebotezați. La sfârșitul secolului al VII-lea Sinodul Trulan reconfirmă deciziile anterioare, adăugând primei grupe pe nestorienii, eutihieni și severieni, iar celei de-a doua pe manihei, valentinieni și marcioniți. După schisma din 1054 lucrurile se complică. Poziția răsăritenilor față de catolici nu mai este unitară. Astfel, în timp ce unii îi reprimesc prin re-botezare și alții numai prin Sf. Mir (practicile recomandate prin canoane anterioare), există o a treia categorie care îi reprimesc pe catolici doar printr-o abjurare scrisă. Pentru a găsi o soluție unitară un sinod constantinopolitan (1484) impune soluția reprimirii catolicilor prin Mirungere. Această soluție a stat în picioare până în 1755, când trei patriarhii orientale (Chiril al Constantinopolului, Matei al Alexandriei și Partenie al Ierusalimului), printr-un horos comun, decretează că toți creștinii non-ortodocși care doresc să fie primiți în Biserica Ortodoxă trebuiesc rebotezați. În Biserica Rusă, din 1667 catolicilor li se recunoaște atât botezul, cât și Mirungerea (deși înainte erau primiți prin re-botezare), iar luteranilor și calvinilor li se recunoaște doar botezul (după 1718), primirea lor făcându-se prin Mirungere. Biserica Română are diferite modalități de reprimire în funcție de profesiunea de credință (abjurarea scrisă e.g. pentru catolici) și Mirungere pentru luterani, calvini, armeni, dar solicită clar re-botezarea celor care nu au fost botezați în numele Sfintei Treimi. (detalii în D. Stăniloae, „Care dintre eretici și schismatici vor putea fi primiți în sânul Bisericii Ortodoxe: a) prin botez, b) prin Mirungere și c) prin „libelos pisteos”?”, în *Revista Teologică* 2/1931, p. 444-447).

⁸ Părintele N. Floca consideră că tocmai pentru acest motiv Biserica a alcătuit trei categorii de rânduiri privind primirea non-ortodocșilor: „Pentru cântărirea și aprecierea gravității erezilor, precum și pentru avizarea mijloacelor care trebuie folosite în scopul primirii lor în Biserică, Sf. Canoane îi împart pe eretici chiar în trei categorii și anume: în eretici care trebuie botezați, tainele lor fiind socotite fără de nici o valoare, în eretici care trebuie numai unși cu Sf. Mir, tainele acestora fiind socotite valide și în eretici, cărora nu li se mai administrează nici măcar ungera cu Sf. Mir, ci li se acordă numai Sf. Împărtășanie, ca semn și mijloc de primire a lor în comuniunea Bisericii.” (*Drept Canonic Ortodox*, vol. I, Ed. IBMBOR, București, 1990, p. 115).

⁹ Despre diferențele confesionale cu privire la taine și la conținutul acestora a se vedea excelentul studiu al lui Dumitru Stăniloae, „Numărul Tainelor, raporturile dintre ele și problema tainelor din afara Bisericii”, în *Ortodoxia*, nr. 2/1957 (VII), p. 191-215.

Practica liturgică a primirii în Biserica Ortodoxă a non-ortodocșilor

Deși Biserica a fost preocupată încă din primele secole de validarea ori invalidarea botezului anumitor grupări schismatice ori eretice, mărturiile istorice cunoscute până acum arată că *până la sfârșitul sec. VII nu putem vorbi de un text al unei rânduiei liturgice pentru primirea non-ortodocșilor*. Tot ce avem sunt doar dispoziții canonice cu privire la cadrele generale ale (re)primirii (cu sau fără Botez, cu sau fără Mirungere). Astfel, can. 7 al Sinodului II (Constantinopol, 381) menționează:

„Pe aceia dintre eretici care revin la Ortodoxie, în partea celor ce se mântuiesc, îi primim după rânduiala mai jos arătată și după obicei. Pe *arieni* și pe *macedonieni* și pe *sabatieni* și pe *novațieni* cei ce-și zic lor catari și stângaci, apoi pe patrusprezeceni (*quartodecimani*), adică pe mercuruși (*tetradifiți*) și pe *apolinariști* îi primim dacă dau zapis (scrisori de mărturisire de credință) și dacă dau anatemei toată erezia care nu cugeta (învață) cum cugeta (învață) sfânta a lui Dumnezeu Biserică sobornicească și apostolească și îi pecetluim, adică îi ungem mai întâi cu sfântul mir, adică fruntea și ochii și nările și gura și urechile și pecetluindu-i pe ei zicem: «*Pecetea Darului Duhului Sfânt*».

Iar pe *eunomieni*, pe cei ce se botează cu o singură afundare, și pe *montaniști*, adică pe cei ce se numesc aici frigieni, și pe *sabelieni*, care învață că Fiul este tot una cu Tatăl (identitatea Fiului cu Tatăl) și care fac și alte oarecare lucruri de neîndurat (urâte), și pe toate celelalte erezii (căci multe sunt aici, mai cu seamă cele care pornesc din țara Galatenilor) pe toți dintre aceștia care doresc să se adauge (atașeze) ortodoxiei, îi primim ca pe elini (păgâni): și (adică) în prima zi îi cercetăm, a doua zi îi catehizăm, iar a treia zi le facem lepădările de Satana (îi exorcizăm) suflând asupra lor de trei ori în față și în urechi și astfel îi catehizăm și facem să petreacă timp îndelungat în biserică și să asculte Scripturile și atunci îi botezăm.”¹⁰

Dispozițiile canonice disting așadar două categorii de convertiți: a) *cei care recunosc Treimea* și botează, ca atare, prin trei afundări și b) *cei care nu recunosc Treimea* și botează printr-o singură afundare. Drept urmare, practica liturgică era diferită pentru fiecare; dacă a doua categorie era rebotezată (după o catehizare de cel puțin trei zile), considerându-se ne-valid botezul acestora, celei dintâi i se recunoștea valid botezul, dar pentru reconfirmarea în credință trebuia să anatemizeze credința profesată anterior și să confirme credința profesată de Sinoadele Bisericii, dând în acest sens o mărturie scrisă (*libellus piteos*). Partea liturgică a actului convertirii consta în ungerea cu Sfântul Mir întocmai ca la Botez. Trebuie să remarcăm că validitatea botezului era intim legată și condiționată de două criterii: (1) mărturisirea Treimii ipostatică și (2) întreita cufundare a celui bote-

¹⁰ Disponibil pe ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/Teologie%28Bogoslovie%29/Canoanele_Bisericii_Ortodoxe/PDF_tabel/2-Ecumenice/Canoane_II_ec.pdf (accesat 1.06.2011)

Pr. Conf. Dr. Dumitru A. Vanca

zat. Se poate constata cu ușurință că în problema discutată raportul interpersonal intratrinitar era o chestiune secundară, de vreme ce în categoria celor cărora li se recunoștea botezul erau incluși și arienii. Acest amănunt ne duce spre concluzia că elementul hotărâtor era chestiunea întregitei afundări.

După apariția ereziilor monofizite, Sinodul Quinisext mai introduce o a treia categorie de convertiți: c) cei reintegrați doar prin actul abjurării publice și împărtășirea euharistică:

„Iar *nestorienii* și *eutihienii* și *severienii*, și cei din erezii asemenea (acestora) trebuie să facă zapis (scrisori) și să dea anatemei erezia (rătăcirea) lor, și pe Nestorie și pe Eutihie, și pe Dioscur, și pe Sever și pe ceilalți începători (corifei) ai unor astfel de erezii, și pe cei ce cugetă cele ale lor și toate ereziile arătate mai înainte și așa să se împărtășească cu sfânta Cuminecătură.”¹¹

Inițial s-ar putea crede că lipsa actului Mirungerii este doar o scăpare a canonului, totuși o confruntare cu ritualul descris în Evhologhionul bizantin din sec. VIII (*Barberinus gr. 336* – vezi infra) ne confirmă ipoteza unei a treia categorii de convertiți, cărora li se recunoștea botezul, dar și Mirungerea.

Așadar, lăsând de o parte pe cei care, datorită nerecunoașterii Treimii, trebuiau primiți ca și păgânii printr-un proces elementar, dar complet – catehizare, exorcizări, botez, Mirungere, împărtășanie –, cei cărora li se recunoștea valid botezul, după depunerea mărturisirii scrise, erau primiți printr-un ritual de ungere cu Sfântul Mir și împărtășirea publică. Faptul că în prima categorie (cei care nu trebuiau rebotezați) sunt incluși și arienii și macedonienii (luptători pe față împotriva egalității persoanelor treimice) ne face să credem că problema validității botezului nu era o chestiune legată strict și exclusiv de doctrină, cât mai ales de actul liturgic al întregitei afundări, ca imagine a dumnezeirii celei în trei ipostasuri.

În consecință, până la sfârșitul secolului al VII-lea Biserica (cea una) recunoștea trei modalități de întoarcere la Ortodoxie, folosind, ca atare, trei ritualuri diferite:

- prin re-Botezare, cu tot parcursul catehumenal;
- prin Mirungere și Împărtășire (împreună cu abjurarea scrisă);
- prin Împărtășire¹² (precedată de abjurarea scrisă).

Nu vom ști însă în ce consta ritualul acestei întoarceri la Ortodoxie întrucât *cea mai veche rânduială liturgică* păstrată privind primirea la Ortodoxie se află în

¹¹ Sinodul Quinisext (can. 95). Disponibil pe ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/Teologie%28Bogoslovie%29/Canoanele_Bisericii_Ortodoxe/PDF_tabel/2-Ecumenice/Canoane_V-VI_ec.pdf (accesat la 1.06.2011)

¹² Preferăm denumirea celei de-a treia categorii cu ajutorul unei Taine, considerând-o mai sugestivă, pe de-o parte, pe de altă parte, trinomul astfel alcătuit cuprinde cele trei Taine de inițiere: Botez-Mirungere-Euharistie.

Practica liturgică a primirii în Biserica Ortodoxă a non-ortodocșilor

Molitifelnicul italo-bizantin cunoscut de specialiști sub numele de *Codex Barberinus grecus 336* (sfârșitul sec. al VIII-lea)¹³. Rânduiala are ca titlu: *Cum anume trebuie primiți cei ce vin de la erezii la Sfânta Biserică a lui Dumnezeu catholică și apostolică*. Textul confirmă nu numai hotărârile sinoadelor anterioare, ci și practica primirii convertiților clasați în trei categorii:

a) *cei care recunoșteau Treimea și botezau prin trei afundări*, dar aveau o învățătură intratrinitară eronată. Aceștia trebuiau să abjure în scris, să fie unși cu Sfântul Mir și abia apoi se împărtășeau (împărtășirea este presupusă doar ca o consecință firească, însă nu este semnalată explicit):

„Pe arieni și macedonieni sau pnevmatomahi, pe sabelieni și novațieni, care se numesc pe ei înșiși catari [curați], pe quartodecimani sau tetradiți și pe apolinariști îi primim dacă dau libelluri [înscrisuri] și anatemizează împreună cu erezia lor și orice altă erezie care nu gândește cum gândește sfânta Biserică a lui Dumnezeu catholică și apostolică, pecetluindu-i sau ungându-i cu Sfântul Mir.”¹⁴

b) *cei care recunoșteau Treimea, botezau prin trei afundări, dar erau monofiziți*. Aceștia erau primiți doar prin abjurare scrisă și împărtășire publică, fără ungere cu Sfântul Mir:

„Nestorienii și eutihienii trebuie să facă libelluri și să anatematizeze erezia și pe Nestorie și pe Eutihie, pe Dioscor, pe Sever și pe cei ce gândesc cele ale lor și toate ereziile mai înainte menționate și așa să se împărtășească cu sfânta cuminecătură.”¹⁵

c) *cei care nu recunoșteau Treimea și botezau printr-o singură afundare și care trebuiau să parcurgă tot procesul convertirii, aidoma celor proveniți dintre păgâni*:

„Dar pe eunomieni, care botează într-o singură afundare, pe montaniști, numiți și frigieni, pe manihei și pe sabelieni, care învață un „Fiu-Tată” și fac și alte lucruri grave, și toate ereziile asemănătoare, precum și pe acei care din ele vor să se alătore adevărului îi primim ca și pe păgâni.”¹⁶

¹³ A se vedea Ioan I. Ică jr., *Canonul Ortodoxiei*, vol. I [Canonul apostolic al primelor secole], Sibiu, Edit. Deisis/Stavropoleos, 2008, p. 909-1032 [abreviat în continuare *Barberini RO*]. Pentru varianta greacă am folosit ediția italiană *L'Euclologio Barberini gr. 336*, Stefano Parenti-Elena Velkovska (ed.), seconda edizione riveduta, Edizioni Liturgiche, Roma, 2000 [abreviat *Parenti-Velkovska*].

¹⁴ *Barberini RO*, [146], p. 971.

¹⁵ *Barberini RO*, [147], p. 972.

¹⁶ *Barberini RO*, [147], p. 972.

După cum se poate observa, cele trei categorii sunt aceleași semnalate la Sinodul Quini-Sext. Totuși, informațiile privind practica liturgică a ritualului sunt mai ample, permițându-ne să reconstituim rânduiala. Astfel, ritualul prevede *postul* de zece-cincisprezece zile precum și o participare mai intensă la slujbele din biserică pentru lecturi și *catehizare*¹⁷. În ziua hotărâtă, actul liturgic al reintegrării se desfășura în fața cristelniței unde cel reîntors la credință, alături de nașul său, rostea *textul anatemei* asupra persoanei care a inițiat erezia (profesată anterior de convertit), asupra învățăturilor și a acoliților acestuia¹⁸, precum și *mărturisirea credinței* „potrivit expunerii Sfinților Părinți”. Integrarea celui convertit avea loc printr-o triplă confirmare a credinței în Treimea cea de o ființă după care preotul rostea o rugăciune de (re)integrare adaptată momentului, în care se făcea amintire de „oaia cea pierdută”, credința apostolilor, „pecetea dumnezeiescului Mir” și „împărtășirea cu scumpul Trup și Sânge al lui Hristos”. Urma *Mirungerea*, „rostindu-se aceeași formulă ca la neo-botezați”, după care era rostită o Rugăciune la Sfântul Mir și era *împărtășit* cu Sfintele Taine. Ca practică post-reconciliere, rubricile îi asimilau neofitilor: „Și așa se cuminecă și primește poruncă pentru acele șapte zile să nu mănânce carne, să nu-și spele ochii, ci să petreacă cele șapte zile ca și cei botezați, iar în a opta zi să se spele.”¹⁹

Etapele liturgice ale ritualului (re)primirii presupun următoarea succesiune: 1) libellus pisteos, 2) anatema în fața cristelniței, 3) întreita mărturisire a credinței, 4) Rugăciunea, 5) Mirungerea și 6) Rugăciunea de confirmare finală și 7) accesul la Potir. De remarcat că în cazul monofiziților punctul 5) [Mirungerea] și 6) [Rugăciunea Mirungerii] erau omise, trecându-se direct la punctul 7) [Împărtășirea].

O rânduială aparte privind recepția ereticilor, pusă pe seama patriarhului Metodie al Constantinopolului (843-847), distinge și ea trei categorii de convertiți. Trebuie însă să constatăm că această rânduială (de care ne vom ocupa în capitolul următor) face referire la apostatați, adică la acei credincioși ai Bisericii care anterior au fost botezați și unși valid de Biserică, dar care, sub presiunea diferiților factori s-au lepădat de credință. De aceea, această rânduială nu pune sub semnul întrebării validitatea Botezului.

¹⁷ „Înainte însă, când urmează să fie aduși la credința dreaptă, aceștia trebuie să postească zece sau cincisprezece zile și să petreacă diminețile în rugăciuni, iar după-amiezile învățând psalmi și fiind catehizați, și abia apoi să se învrednicească de această credință ortodoxă.” (*Barberini RO* [146], p. 971).

¹⁸ Codicele Barberini gr. 336 cuprinde doar textul anatemei asupra maniheismului (*Barberini RO* [147], p. 972), deși este de presupus că un text asemănător era conceput pentru fiecare erezie în parte.

¹⁹ *Parenti-Velkovska*, p. 325.

Practica liturgică a primirii în Biserica Ortodoxă a non-ortodocșilor

Nu trebuie uitat faptul că Metodie trăiește în contextul disputelor iconoclaste a căror virulență a fost comparabilă cu perioada martirilor, ceea ce avansează ipoteza că destinatarii acestor rânduieli erau cei care, îmbrățișând iconoclasmul o vreme, se întorceau acum la adevărata credință²⁰.

Cert este că, la sfârșitul primului mileniu, Biserica avea un ritual destul de complex privind întoarcerea ereticilor la adevărata credință, cu grade diferite de recunoaștere a valabilității actelor liturgice, în funcție de doctrina profesată.

Situația primirii non-ortodocșilor în Biserica Ortodoxă Română

Lăsând la o parte textele slavone ale Molitfelnicelor tipărite la noi, care nu ne-au fost accesibile, primele texte românești care se ocupă de trecerea la Ortodoxie nu sunt anterioare secolului al XVIII-lea. Pe teritoriul țării noastre, primii care reintroduc în circuitul liturgic rânduiala revenirii în Biserică „a celor întorși la credință” sunt uniții. Primul Molitfelnic tipărit în nou-înființata tipografie a Blajului²¹ (1743)²² conține și „Rânduiala lui Metodie, patriarhul Țarigradului pentru ceia ce din lepădare de lege, a osebite feațe și vârste, la pravoslavnică²³ și adevărata credință să întorc.” Textul, preluat cel mai probabil din Molitfelnicul lui Petru Movilă²⁴ (într-o formă redusă), este reluat aproape neschimbat și de edițiile din 1784²⁵ și din 1815²⁶.

²⁰ Iconoclasmul a fost văzut întotdeauna ca o mare erezie.

²¹ Detalii despre tipografia Blajului și cărțile tipărite acolo se pot vedea în competența lucrării a Gabrielei Mircea, *Tipografia din Blaj în anii 1747-1830*, Ed. Altip, Alba Iulia, 2008.

²² Am consultat exemplarul Parohiei Răhău, aflat în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia (nr. inv. 1159).

²³ Faptul că textul folosește cuvântul „pravoslavnic” poate părea surprinzător, totuși, în epocă „pravoslavnici” se considerau și uniții.

²⁴ Molitfelnicul (Trebnikul) lui Petru Movilă (1646) prezintă cea mai extinsă și stufoasă rânduială pentru (re)venirea la Ortodoxie (150 pagini in-folio: pp. 76-213). Sub o puternică influență latină, așa cum s-a demonstrat deja, mitropolitul kievean reformulează toate riturile existente în contextul post-Schismă și post-Reformă, ritualul său distingând (pe vechiul model) trei categorii de creștini convertiți (reveniți) la Ortodoxie: a) socinienii și anabapțiștii care trebuiesc re-Botezați și Miruiți; b) Protestanții (Luterani și Calvinii) care trebuiesc doar Miruiți și c) romano-catolicii și uniții care sunt reintegrați doar prin abjurare scrisă și Împărtășire. Remarcăm că, just din punct de vedere doctrinar, mitropolitul lasă la latitudinea episcopului decizia privind recunoașterea validității Mirungerii în situații confuze, cum ar fi armenii (monofiziți); se afirmă astfel principiul autorității suverane și finale a episcopului. În plus față de ceea ce se știa deja, Petru Movilă mai adaugă un ritual de primire a evreilor și unul de primire al saracinilor (musulmanilor). Pentru detalii privind Rânduielile primirii la Ortodoxie din Trebnikul lui Petru Movilă, a se vedea: Antoine Wenger, „La réconciliation des hérétiques dans l'Église Russe. Le trebnik de Pierre Moghila”, în *Revue des études byzantines*, vol. XII (1954), pp. 144-175.

²⁵ Am folosit exemplarul Parohiei Cigudul de Jos aflat în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia (nr. inv. 195). În continuare: *BLJ* 1784.

²⁶ Am folosit exemplarul Parohiei Balomir aflat în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia (nr. inv. 1884). În continuare: *BLJ* 1815.

Spre deosebire de rânduielile anterioare, textul prevede următoarele situații canonice:

– *lepădarea de credință din neștiință*, la vârsta prunciei. Rânduiala prevede citirea Rugăciunilor curățirii timp de șapte zile iar în a opta urma o spălare rituală (în scaldătoare), ungerea cu Mir și îmbrăcare în haine noi „după chipul celor ce să botează”. E de presupus că urma împărtășirea și frecventarea bisericii timp de opt zile;

– *lepădarea de nevoie* (de frică). În această situație candidatul postea optzeci de zile, rugându-se și făcând mătâanii, după care timp de șapte zile rostea *Doamne miluiește* de câte o sută de ori și i se citeau Rugăciunile curățirii, urmându-se în continuare practica descrisă anterior (spălare, Mirungere și Împărtășire);

– *lepădarea de bunăvoie* era canonisită cu lipsirea de Împărtășanie până pe patul de moarte, conform canonului 73 al Sfântului Vasile cel Mare.

Rânduiala conține patru rugăciuni „de curățire” pentru cel căzut în păcatul lepădării de credință, una pentru plecarea capetelor și una la ungerea cu Sfântul Mir²⁷. Faptul că aproape toate rugăciunile, inclusiv cea a plecării capetelor, fac pomenire de „oia cea rătăcită”, ne arată că textul rugăciunii a fost alcătuit strict pentru cei care fuseseră botezați, dar în împrejurările vieții s-au lepădat de „adevărata credință”. Că așa stau lucrurile vedem lămurit în textul rugăciunii a patra, unde se spune explicit că rugăciunea se face pentru cei ce „au dobândit din pruncie pravoslavnică credință cea întru Tine, prin sfântul Botez” (*Rug. 4*) și au căzut dintr-înșea, urmând „prin sila tiranească obiceiurilor înșălăciunii lor [a celor fără de Dumnezeu]” (*Rug. 3*).

După cum se vede, textul face referire la apostazi în diferite circumstanțe. De aceea rânduiala trebuie privită ca una dedicată întoarcerii în Biserică a unui fost membru care, sub presiunea unor factori externi, și-a abandonat temporar credința profesată la botez. Nu este exclus ca acest ritual, sau măcar textul rugăciunilor, să fi fost alcătuit în contextul convertirilor forțate la islam, care în secolul IX (când trăiește patriarhul Metodie) cuceriseră suprafețe importante din vechiul Imperiu Bizantin și „redescoperit” de Petru Movilă în contextul secolului al XVII-lea, când unii creștini – de bunăvoie sau forțați – treceau la islam. Dat fiind totuși caracterul său general de ritual pentru situațiile de apostazie, propaganda unită a putut folosi textul în contextul trecerilor ortodocșilor la Uniație. Însă indiferent că era vorba de (re)convertirea unor apostazi, fie că era vorba de convertirea la Ortodoxie a unor creștini, Petru Movilă simte nevoia să dezvolte în special partea catehetică a ritualului convertirii.

²⁷ BLJ 1784, p. 491-498.

Uniții n-au făcut altceva decât să preia ritualul alcătuit de Petru Movilă (de altfel impregnat semnificativ și convenabil cu teologia tridentină²⁸). Din acest motiv nu trebuie să ne surprindă faptul că același text este avansat atât de molitfelnicile ortodocșilor, cât și de cele ale uniților.

Mult mai bogate în rânduiele privind trecerea la ortodoxie sunt molitfelnicile ortodocșilor. După ediția de București 1764, care nu diferă de ediția de Blaj 1748, prezentând doar Rânduiala lui Metodie pentru primirea ereticilor, edițiile de Râmnic (1768²⁹, 1793³⁰) și București (1819³¹) conțin câteva rânduiele ample, nemaîntâlnite în edițiile anterioare.

Cum fenomenul convertirilor la Ortodoxie în Țările Române în perioada Evului Mediu târziu nu era unul deloc de neglijat, mai cu seamă din secolul al XVIII-lea³², Molitfelnicile cuprind rânduiele la convertirea evreilor, protestanților, schismaticilor și musulmanilor. Nota comună a acestor rânduiele este că toate trebuie să se desfășoare cu aprobarea (bлагословения) episcopului. Textul prezintă trei rituri noi de recepție la Ortodoxie, nemaîntâlnite până atunci în molitfelnicile românești. Furnizor de carte de cult pentru românii ortodocși din Transilvania, aflați în confruntare cu Reforma și cu Uniatismul, centrul tipografic de la Râmnic introduce în textul Molitfelnicului două rânduiele care nu se află în molitfelnicile uniților și care au fost preluate cu o mare probabilitate din același Trebnik al lui Petru Movilă: Ritualul primirii ereticilor (luterani și calvini) și Ritualul primirii schismaticilor.

Primul este *Ritualul primirii evreilor* (jidovilor); rânduială extrem de amplă (f. 334r-346v), dezvoltată pe mai multe zile. Într-un ritual dramatizant, aceasta conține ispitirea inițială și punerea numelui, precum și cinci cateheze în zile consecutive, precedate de dialoguri de lepădare a credinței și învățăturilor iudaice profesate, combinate cu mărturisirea adevărurilor de credință creștine.

²⁸ Detalii despre doctrina tridentină a Molitfelnicului lui Petru Movilă în A. Wenger, *op. cit.*, pp. 144-175. George Florovsky, „Westliche Einflüsse in der russischen Theologie”, în *Procès-verbaux du premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, 29 nov.-6 dec. 1936*, Athènes, 1939, p. 212-231.

²⁹ Am folosit exemplarul Parohiei Balomir, aflat în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia (nr. inv. 1888). În continuare: *RIM* 1768.

³⁰ Am folosit exemplarul Parohiei Sașa Geamăna, aflat în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia (nr. inv. 1599). În continuare: *RIM* 1793.

³¹ Am folosit exemplarul Parohiei Vârtop, aflat în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia (nr. inv. 1691). În continuare: *BUC* 1819.

³² Detalii despre fenomenul convertirilor religioase în Moldova se pot găsi la Răzvan M. Ungureanu, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Edit. Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2004. Spre exemplu, între 1819 și 1832, numai în Iași procentul convertirilor a fost de 1% în mediul urban (ceea ce în condițiile unei populații de aprox. 40.000 de locuitori cât avea Iași la acea vreme, pare destul de mult).

Pr. Conf. Dr. Dumitru A. Vanca

Ritual primirii protestanților (luterani și calvini)³³. Întrucât acestora li se recunoaște botezul, primirea lor se face doar prin ritualul Mirungerii și Împărtășirii. Totuși, ritualul convertirii prevede spovedania (fără dezlegarea finală), abjurarea/lepădarea credinței profesate anterior și mărturisirea credinței ortodoxe conform Simbolului credinței, completat cu mărturisirea explicită a învățăturilor ortodoxe refuzate de protestanți: cele șapte taine, Liturghia – jertfă pentru vii și morți, Euharistia – prezență reală, starea sufletelor după moarte și învățătura despre sfintele icoane; totul se încheie cu dezlegarea finală și ungerea cu Sfântul Mir³⁴. Procesul convertirii era pecetluit cu împărtășirea solemnă în cadrul Sfintei Liturghii.

Ritualului primirii schismaticilor (romano-catolici și uniți)³⁵ la pravoslavnica credință. Ca și în celelalte situații, dialogul inițial privind ispitirea convertirii și abjurarea are loc în pridvorul bisericii, înaintea ușilor. Reținem faptul că, spre deosebire de convertirea protestanților, textul abjurării și al mărturisirii credinței este de-a dreptul sumar și general („Blestem toate eresurile și dezbinarea, ca pre ale unor potrivnici adevăratului Dumnezeu și a sfintei lui Biserici.”), lipsind înșiruirea punctuală a diferențelor doctrinare menționate la convertirea luteranilor și calvinilor. Celui convertit, așezat în genunchi înaintea Evangheliei în mijlocul bisericii, i se citește o rugăciune (o dezvoltare a celei de-a III-a rugăciuni din ritualul lui Metodie) după care rostește Simbolul credinței (stând în picioare). Urma o nouă rugăciune (pe scheletul celei de-a II-a rugăciuni din ritualul lui Metodie), pe care convertitul o asculta în genunchi, rugăciunea de dezlegare – ceea ce presupune o spovedanie înaintea ritualului ca la convertirea luteranilor și calvinilor, și Mirungerea. Totul se încheie cu împărtășirea solemnă în cadrul Liturghiei, deși textul rubricilor nu mai menționează acest fapt.

Aflată sub cenzura autorității politice, tipografia Mitropoliei ortodoxe din Sibiu nu publică în edițiile sale (1833 și 1849) decât *Rânduiala primirii evreilor* (jidovilor), trecând sub tăcere Ritualul întoarcerii papistașilor, a luteranilor și a calvinilor, publicat în edițiile de Râmnic și București.

În plus, față de toate aceste ritualuri, edițiile Molitfelnicului din 1834 și 1869, apărute la București, mai introduc și *Rânduiala convertirii musulmanilor* (tot din aceeași sursă: *Trebnik* lui P. Movilă).

³³ RIM 1768, f. 346v - 355v.

³⁴ Acest ritual, săvârșit conform rubricilor înainte de Sfânta Liturghie, este singura situație în care Mirungerea este prezentată ca o taină independentă (în afara Botezului), având *Binecuvântarea Mare și Otpust*. Textul mai cuprinde Rugăciunea Împărate ceresc, Ectenia Mare, o rugăciune înainte de ungere și două după ungere, spălarea Mirului și o rugăciune la plecarea capetelor.

³⁵ RIM 1768, f. 355v - 360v.

Concluzii

La sfârșitul acestui periplu istorico-liturgic ne întrebăm logic: De ce ar fi nevoie de o nouă rânduială privind convertirea la Ortodoxie a celor de alte credințe din moment ce fundamentul celor vechi nu s-a schimbat? Răspunsul nu poate fi căutat decât în nevoia adaptării limbajului medieval (mult prea dur uneori) la noul context social. Lumea de azi pare puțin dispusă să accepte expresii jignitoare, de aceea o adaptare a limbajului pare chiar necesară, dar, totuși, nu considerăm necesară schimbarea întregului ritual. Ceea ce credem că este inutil este păstrarea unei rânduiei aparte și diferite pentru convertirea evreilor și a musulmanilor, precum și a celor care nu recunosc Sfânta Treime; pentru aceștia ritualul integral al botezului, așa cum este prescris de actualele Molitfelnice, este mai mult decât suficient. Desigur, fiind vorba de un adult, va trebui specificat într-o viitoare ediție că preotul trebuie să acorde catehizării o atenție specială. Credem că în trecut, în contextul unui analfabetism ridicat, precum și al lipsei acute de literatură de specialitate, se impunea cu necesitate o catehizare sumară și complet integrată în chiar textul ritualului convertirii; astăzi însă acest lucru este inutil, de vreme ce aproape toți oamenii știu să scrie și să citească.

În situația în care Sinodul va socoti însă absolut necesară introducerea unei noi rânduiei, cu un text nu doar diortosit, ci absolut nou, socotim că trebuie ținut cont de următoarele elemente care ar trebui să nu lipsească din ritual:

- *Necesitatea unui acord scris din partea ierarhului;*
- *Existența a cel puțin două rânduiei diferite:* a) pentru cei cărora prin iconomie li se socotește valid Botezul și care trebuie unși cu Sfântul Mir; b) pentru cei cărora li se va considera valid atât Botezul cât și Mirungerea, pentru ei primirea făcându-se doar pe baza abjurării scrise și integrării euharistice. Implicit, se va furniza o listă completă cu confesiunile creștine și includerea acestora într-una din cele două categorii.
- *Necesitatea unui act solemn public, însoțit chiar de o abjurare scrisă (care să indice asumarea publică și conștientă a Ortodoxiei);*
- *Păstrarea unei perioade de asceză, element confirmat de toată practica veche a Bisericii*³⁶ (de exemplu trei zile de post sau ajun);
- *Întreita mărturisire a Simbolului de credință, atât pentru caracterul său trinitar, cât și pentru învățătura ce va fi profesată;*
- *Obligativitatea împărtășirii euharistice ca element final al procesului (re) convertirii. În practica veche, atât Botezul, cât și sfârșitul unei perioade penitențiale se încheia cu accesul imediat la Potir.*

³⁶ De exemplu: *Didahia Apostolilor*: 1-2 zile de post; *Codicele Barberini* gr. 336: 10-15 zile de post. Chiar și în Molitfelnicele românești din sec. al XVIII-lea, unele prevăd până la 80 de zile de post.